

17. YÜZYILA AİT HAREKELİ İKİ METİNDE BAZI İMLÂ ÖZELLİKLERİ

*Halil İbrahim TUĞLUK**

ÖZET

Tarihî dönemler içinde kaleme alınan her eser, bir insanın, devrin, toplumun düşünce yapısı, duygu dünyası, toplumsal işleyişi, özellikle de bunların ifade vasıtası olan dil özellikleri hakkında bize bilgi verir. Bu anlamda harekeli metinler, dilin tarihî seyrini, geçirdiği değişimleri ortaya koymak açısından önemlidir.

Bu çalışmada 17. yüzyıla ait harekeli iki metin, Fârisî Divançesi ve Kâdirî Muhyiddin Nasihatnâmesi'ndeki bazı imlâ özellikleri incelenmiştir. İstanbul Türkçesi ile yazılmış bir metinle halka nasihat vermek amacıyla kaleme alınmış halkın konuşma diline daha yakın harekeli metin bu iki metin vasıtasıyla 17. yüzyıl imlâsı ile ilgili bazı tespitlerde bulunulmuştur. Eserlerde vezin imlâ ilişkisi dikkat çekmektedir. Her iki eserde bu özelliğin var olması dönem eserlerinin bu açıdan ele alınması gerektiğini de ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İmlâ, harekeli metin, 17. yüzyıl, Fârisî Divançesi, Kâdirî Muhyiddin Nasihatnâmesi

SOME PUNCTUATION CHARACTERISTICS OF TWO TEXTS WITH VOWEL POINT THAT BELONGS TO 17th CENTURY

ABSTRACT

Every single study that has been written during the historical periods gives us information about the people, ideological structure, emotional world, public governance and especially the articulation way of the language of that particular age. In this viewpoint, texts with vowel point (in Arabic script) are important to

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi.

emphasize the historical developments and the changes that language has faced.

In this study, some punctuation characteristics of two texts with vowel point (in Arabic script) that belong to the 17th of century, Fârisî Divançesi and Kâdirî Muhyiddin Nasihatnâme are scrutinized. Two texts one of which is written in Istanbul Turkish and the other one which is close to the spoken language of the public that is written in order to give advice are taken into consideration in this study. With the help of these two texts, some determinations about the punctuation of 17th century writings are concluded. The relationship between meter and punctuation attracts attention in these works. The fact that both works employ this feature makes it necessary to study these texts in accordance with this feature.

Keywords: punctuation, vowel point (in Arabic script), text, 17th century.

Giriş

Türkçenin; tarih boyunca, birçok medeniyet ve coğrafya çerçevesi içinde farklı alfabeler kullanarak gelişimini sürdürmesi, imlânın da değişken bir yapı göstermesi sonucunu doğurmuştur.¹ Bu sürecin ilk halkasını, Türkçenin bilinen ilk önemli yazılı belgeleri olan Orhon Yazıtları'nın okunuşu ile ilgili imlâ özellikleri oluşturur.² İslamiyet'in kabulüyle beraber Arap alfabesi çerçevesinde değişen ve gelişen Türkçe, Latin alfabesinin kabulünden sonra Arap harfli Türkçe metinlerin, Latin alfabesine aktarılmasıyla birlikte, çevriyazı sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Aslında Divan şairleri de bazen müstensihlerin imlâlarından şikâyet etmiştir.³

¹ Hamza Zülfikar, "İmlâmızın Geçirdiği Evrelerden Örnekler", *Türk Dili*, S. 470, 1991, s. 65.

² O. Nedim Tuna, Bazı İmlâ Gelenekleri Bunların Metin İncelemelerindeki Önemi ve Orhon Yazıtlarında Birkaç Açıklama", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara, 1957, s. 41-48.

³ Fuzûlî, Divan'ın mukaddimesinde, şiiri üç grup insandan koruması için Allah'a dua eder. Bu gruplarından biri de cahil ve kabiliyetsiz kâtiplerdir. Arapça imlâları birbirine yakın olan **muhabbet** ile **mihnet**, **ni'met** ile **nikmet**, **sur** ile **şûr**, **kör** ile **göz**,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Klâsik Osmanlıcadan önce Türkçe ve yabancı dillerden Türkçeye girmiş kelimelerin imlâsı ile ilgili kesin bir standart oluşmamıştı. Bu durum, Osmanlıcanın edebi bir dil olarak güçlendiği dönemlerde de devam etmiştir. Arapça ve Farsça kelimelerin yazımı ile ilgili kurallar olmakla birlikte kelimelerin farklı imlâlarla yazıldığı görülmektedir.⁴

Tanzimatla birlikte dil alanındaki yoğun çalışmalar imlâ ile ilgili bazı sorunların da tartışılması neticesini vermiştir. Ancak bu tartışmalar, Türkçeye yabancı dillerden girmiş kelimelerin dışındaki kelimelerin (Arapça, Farsça, daha sonra Fransızca) imlâsıyla ilgilidir.⁵

1928’de Latin alfabesinin kabulünden sonra da imlâ bir sorun olarak bu alanda çalışan araştırmacıların zihnini meşgul etmiş, tartışmalara sebep olmuştur. Türkçe kelimelerin yanında yabancı kelimelerin yazımı, özellikle Batı’dan alınan kelimelerin yazımı tartışılmıştır.⁶

Dil çalışmaları ve edebiyat tarihi açısından son derece önemli olan Arap harfli Türkçe metinlerin Latin alfabesine aktarımı başlangıçta araştırmacıların kişisel tercihleri, ya da kabullerine göre şekillenmiştir.⁷

Türkçenin imlâ açısından asıl sıkıntısı geçiş dönemlerinde görülen karışıklıktır. Bu dönemde kaleme alınmış metinlerde kelime özellikle eklerin yazımında eski ve yeninin birlikte kullanılması günümüz çeviri yazısının asıl sorunlarından biridir.

17. yüzyıl, Eski Anadolu Türkçesi özelliklerinin eserlerde kullanılmaya devam edilmesinin yanında ünlülerin ünlü uyumlarına girmeye başladığı bir dönemdir. Bu yüzyılda kaleme alınan hareketli metinlerin envanterinin çıkarılması önemlidir. Bu amaçla, on yedinci

kelimelerini örnek vererek kâtiplerin dikkatsizlik ve cahilliğinin nasıl olumsuz sonuçlar doğurduğunu gözler önüne serer. (Bkz. Tahir Üzgör, *Türkçe Divân Dîbâceleri*, Ankara, 1990, s. 282-285.)

⁴ Nurettin Demir, Emine Yılmaz, “Osmanlı Türkçesi”, *Türkler*, C. 11, Ankara, 2002, s. 476-477.

⁵ Hamza Zülfiyar, *a.g.m.*, s. 71.

⁶ Agop Dilaçar, “Batı’dan Alınan Kelimelerin İmlâsı” *Türk Dili*, Mart 1956, C. V, S. 554, s. 344-347.

⁷ İsmail Ünver, “Çeviri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler” *I. Eski Türk Edebiyatı Kolokiyumu*, Ankara, 1992, s. 80-89.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

yüzyıla ait iki eserde, tespit edebildiğimiz belli başlı özellikleri tasnif ederek yorumlamaya çalıştık.

Bugün, manzum eserler üzerinde yapılan çalışmalarda vezin hatalarının gösterilip gösterilmemesinin de bir sorun olarak ele alınması, edebî eserlerin bu açıdan taranması gibi bir zorunluluğu ortaya çıkarmıştır. Fârisî Divançesi'nde bazı imalelerin gösterilmesi bu konuda yapılacak uygulamalar konusunda araştırmacılara ışık tutması açısından önemlidir.

A. Çalışmada Esas Alınan Eserler

Bu çalışmada, 17. yüzyıla ait iki eseri esas alındı. Bu eserler, imlâda farklılıkların görülmeye başlandığı 17. yüzyıla ait harekeli metinler olduğu için tercih edildi.

Birinci eser, Sultan II. Osman'a (Fârisî) ait Divançe'dir. Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kütüphanesi 741 numaraya kayıtlı bu divançe, 15 varaktır. Eser harekeli nesihle kaleme alınmıştır.⁸

İkinci eser, Kâdirî Muhyiddin'e ait dinî-tasavvufî bir nasihat-nâmedir. Eser, Milli Kütüphane Fahri Bilge 304 numaraya kayıtlıdır.⁹

Eserin 1035'te (1626) yazılmaya başlandığı, 1040'da (1630) tamamlandığı şu beyitten anlaşılmaktadır:

Bin otuz beşde başlandı bu cennet

Tamam bin kırkda bedr oldı bu rahmet (20b)

Ancak Milli Kütüphanedeki nüsha 1235'te (1819) Hasan adlı bir müstensih tarafından istinsah edilmiştir. Metin incelemesinde bu noktayı da göz önünde bulundurmak gerekir. Eserin istinsah kaydı şu şekildedir: *Temmetü'l-kitâb bi-'avni'llâhi'l-meliki'l-vehhâb 'alâ yedi Hasan gafere'llâh, sene 1235.*

⁸ Fârisî Dîvançesi üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Bkz. Serhan Alkan İspirli, Ferdi Kiremitçi, "Sultan II. Osman ve Şiiri", *EJOS*, VII, NO: 15, Utrecht The Netherlands, 2004, s.1-20.

⁹ Mahmut Kaplan, "Türk Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler", *Türkler*, C. 11, Ankara, 2002, s. 795.

B. Divançe ve Nasihat-nâme'deki Bazı İmla Özellikleri

Eserler üzerinde yapılan çalışmada tespit edilen özellikler başlıca iki grupta incelendi. Çalışma, bu iki esas noktadan hareket edilerek oluşturuldu:

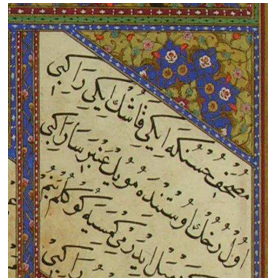
1. İmlâ-Vezin ilişkisi
2. Ses ile ilgili özellikler

1. İmlâ-Vezin İlişkisi

Fârisî Divançesi'nde ve Kâdiri Muhyiddin Nasihatnâmesi'nde imlâ, vezin konusunda belirleyici bir özellik olarak görülmektedir.

Fârisî Divançesi'ndeki imaleleri göstermek için kesre işareti dikey bir çizgi şeklinde gösterilmiştir.¹⁰ Bu uygulamanın, eserin tamamında yapılması, müstensihin bu konudaki tercihini göstermektedir.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün vezniyle yazılmış olan aşağıdaki beyitte “*mushaf-ı hüsnüñ*” ve “*anber-i sârâ*” terkiplerinde izafet “i” si “vezin gereği uzun kabul edilmelidir. Metinde bu sesin uzun bir hece şeklinde okunması gerektiğini göstermek için, kesre dikey bir çizgi ile (çeker) gösterilmiştir.

¹⁰ Divançe'de imalelerin uzun bir çizgi ile gösterilmesi uygulaması kesre işaretinin kullanıldığı yerlerde vardır. Diğer durumlarda bu uygulama yapılmamıştır. Dikey çizgi, aynı zamanda “i” sesinin uzun okunduğunu göstermek için de kullanılmıştır.

Mushaf-ı hüsnüğe iki kaşun iki râ gibi

Ol ruhuş üstinde mûyuş ‘anber-i sârâ gibi’¹¹

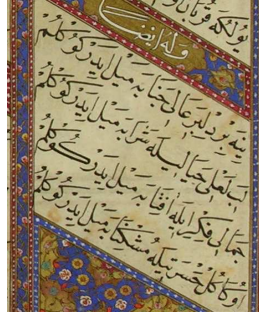
Aşağıdaki beyitler, *Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün* vezniyle yazılmıştır. “*dilber-i ‘âlî, leb-i la’l-i hayâl, cemâl-i fikri*” terkiplerinde izafet “-i” si vezin gereği uzun kabul edilmelidir. Metinde bu sesin kapalı bir hece olduğunu göstermek için, kesre dikey bir çizgi ile (çeker) ile gösterilmiştir.

Yine bir dilber-i ‘âlî cenâba meyl ider gönlüm

Leb-i la’l-i hayâliyle şarâba meyl ider gönlüm

Cemâl-i fikri ile âfâtâba meyl ider gönlüm

O kâkül hasretiyle müşk-i nâba meyl ider gönlüm¹²

Aşağıdaki beyit, *Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır. “*leb-i la’l*” terkinde izafet “-i” si, vezin gereği uzun okunmalıdır. Metinde, bu sesin uzun bir hece olduğunu göstermek için, esre dikey bir çizgi ile (çeker) gösterilmiştir.

Fikr-i leb-i la’lün ile dilberâ

Düşmez elümden meyl ile tolu câm¹³

Aşağıdaki beyit, *Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır. “*Âşık-ı bî-çâre*“ tamlamasında “-i” sesinde imâle vardır.

¹¹ F 1b.

¹² F 1b.

¹³ F 3a.

İmaleyi göstermek için kesre işareti dikey bir çizgi şeklinde gösterilmiştir. Aynı şekilde” idici” kelimesinde “ci” hecesi vezin gereği kapalı kabul edilmelidir. Metinde bu esre, dikey bir çizgi ile (çeker) ile gösterilmiştir.

*‘Âşık-ı bî-çâreye ta’n idici çokdur ‘aceb
Şimdi baña görinen ta’n-ı belâdur her taraf¹⁴*

Aşağıdaki beyit, *Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün* vezniyle yazılmıştır. “Dilber-i nâzük” tamlamasında izafet esresi vezin gereği uzun kabul edilmelidir. Metinde bu esre dikey bir çizgi ile (çeker) gösterilmiştir.

Aşağıdaki beyitlerde de izafet kesresi yukarıdaki örneklerde olduğu gibi çeker ile gösterilmiştir.¹⁵

*Tâ ezelden sevmişem ol dilber-i nâzük teni
Bir lebi sükker ruhu gül mü-miyânım var benüm¹⁶*

*‘Anber-i sârâ mıdur cânım ruhuş üzre o hat
Sanki ağzuş aña olmuş sevdigüm bir sürh-nukat¹⁷*

*Kimisi Mecnûndur kimi mey-i gülgûn ile
Fârisînüñ derdi ammâ dilber-i merğûb ile¹⁸*

*Kaddi bir serv-i sehîdür kim anuş
Bâğ-ı ‘âlemde bitürmiş Kird-gâr¹⁹*

İzafet kesresi yerine ”ع” nin kullanılması, imlâ-vezin ilişkisini gösteren bir özelliktir. Nasihatnâme’de temel bir imlâ özelliği olarak

¹⁴ F 3a.

¹⁵ Fârisi Divançesi’nin tamamında bu tür bir uygulama görülmektedir.

¹⁶ F 3b.

¹⁷ F 4a.

¹⁸ F 4b.

¹⁹ F 7b.

görülen bu uygulama, Fârisî Divançesi'nde birkaç örnekte karşımıza çıkmaktadır.

Aşağıdaki beyit *Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün* vezni ile yazılmıştır. “âyet-i hüsnüñ” terkininde izafet “i” si vezin gereği kapalı kabul edilmelidir. “âyet” kelimesi ünsüz bir sesle bitmesine rağmen “âyet” kelimesinin (tamlananın) sonuna imâleyi belirtmek için “ ۷ “ ünlüsü eklenmiştir.

Gözüm her kanda baksa âyet-i hüsnüñ okur yâ Rab
*Cihân Cibrîle mazhar kanda baksañ vahy okur yâ Rab*²⁰

Nasihâtname'den bu tür kullanımlara örnekler:

Meger gül burka'ı hüsnin açup 'arz-ı cemâl itdi
*Anuñçün lâmekân bülbüli şevk ile ider gavga*²¹

Ne dilbersin 'aceb ey dost habîbim dir saña Allâh
*Ne cevher kânuñ ey dürr-i yetîm aslıñ meger kimya*²²

Kemâl-i kudretüñ yâ Rab senüñ nûr-ı cemâлиндür
*Senüñ hüsnün tecellîsi durur her yürüyen insarı*²³

'Âlem-i ervâha kaşuñ köprüsinden yol gider
*Kirpigin saf saf alay çeküp gider Hakdan yanğa*²⁴

Hak cemâlünden hitâb eyledi ehl-i vahdete
*Bu yüzi görmek beni görmek gibidür didi tâ*²⁵

²⁰ N 1b.

²¹ N 2a.

²² N 3a.

²³ N 4b.

²⁴ N 7a.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

İzafet kesresinin Nasihatnâme’de az da olsa ” و “ ile ya da ötre ile karşılandığı örnekler de vardır. Bu örnekler konuşma dilinin yazı diline etkisi olarak değerlendirilebilir.

Ol kân didigim saltanat-ı ‘ömr ü bekâdür²⁶

‘Ömr ü dünyâdur bekâsız bî-karâr²⁷

Hüsn ü Yûsuf’dan göründi başa bir deryâ-yı ‘aşk²⁸

2. Nazal n (η)

Bu sesin yaşama alanının 17. yüzyılın şehirli dilinde (İstanbul’da) çok daraldığı kabul edilir. Evliyâ Çelebi’nin yaşadığı çağda bu sesin şehir dilinde büyük ölçüde değişerek diş sesi “n” ye dönüştüğü söylenebilir.²⁹

Fârisî Divançe’inde ve Nasihatnâme’de nazal “η”, kef (ك) ile yazılmıştır. Nazal “η” den önceki ünlünün düzlük-yuvarlaklığı hususunda farklı kullanımlar vardır. Bu konuda Nasihatnâme’de farklı yazımlar, daha çoktur. Aynı mısradan bile, bir kelimedede ünlünün düz, diğer kelimedede yuvarlak kullanımını görmek mümkündür. Bu farklı kullanımlar, bize sesin düzleşme eğiliminin ağırlık kazandığına yönünde bir fikir vermektedir.

Fârisî hattıña hayrândur senüñ cânâ hemân

Kim yazar ‘âlemde aña benzer ola hüsn-i hatt³⁰

Câna kâr eyledi güzel sitemüñ

Olmadı zerrece başa keremüñ

²⁵ N 7a.

²⁶ N 20b.

²⁷ N 35a.

²⁸ N 46b.

²⁹ Mertol Tulum, *a.g.m.*, s. 500.

³⁰ F 4b.

*Gerçi bağlandı dil o kâkûline
Beni dîvâne itdi ğonçe-femüñ*

*Çok güzel sevdüm ‘âlem içre bugün
Görmedüm böyle derdini serimüñ*

*Gayrıya bezl idersin ihsânıñ
Baña mı kaldı çekmege elemüñ*

*Fârisî ‘aşk ile yatur haste
Lutf ile hânesine bas kademüñ³¹*

*Sevdüğümü bildüñ baña çok nâz ider olduñ
Meyl ü keremüñ şimdi ‘aceb az ider olduñ*

*Kalbümde mekân tutmuş idüñ iy gözi şehbâz
Lâyık mı saña ğayrıya pervâz ider olduñ³²*

*Yüzüñ gerçek gören îmâna geldi yâ Habîba’-İllâh
Cemâlîñ levh-i mahfûzında câmi’ ‘âlem-i ma’nâ³³*

Aşağıdaki beyitte, “ñ“ sesinin önündeki ünlülerin düzlük-yuvarlaklık uyumuna uydukları görülmektedir.

...

Gözüñ kaşuñ yüzüñ, zülfüñ durur her biri bir deryâ³⁴

³¹ F 8b.

³² F 11a.

³³ N 3a.

³⁴ N 2b.

Art arda gelen aşağıdaki iki beyitte geçen aynı kelime, birinde yuvarlak, diğerinde düz harekelendirilmiştir.

Yetim olanlara şefkat iderdün yohsula in'âm
Ne incindün ne incitdün Hakuñ kullarını hâşâ

Fakîre yohsula baya iderdün dâ'imâ ikrâm
İderdün tulca 'avretlere hidmet pirlere başka³⁵

3. i / e Değişimi

Tarihî dönem içinde Türkçenin seslerinde birçok değişim meydana gelmiştir. Bu değişimlerden biri, belki de en çok dikkat çeken i/e değişimidir. Türkçe eserlerle yabancıların Türkçe ile ilgili kaleme aldıkları eserlerde, müellif ya da müstensihin şahsi uygulamaları ve ağız özelliklerinin yanında, kelimeyi halkın konuşma diline uydurma çabası ve sesin değişim temayülü “i/e” farklılaşmasında değişiminde etkilidir.³⁶ Biz burada i/e değişiminin geçirdiği tarihi değişim üzerinde durmayacağız. Bu konuda yapılmış geniş çalışmalar vardır.³⁷ Ancak bu tür çalışmalarla Türkçenin tarihî ses yapısının ortaya konmuş olacak ve tarihî ağız araştırmalarına imkân tanınmış olacaktır. Bunun yanında Klâsik Türk Edebiyatı metinlerinin doğru okunması ve Klâsik Türk Edebiyatı'nda kullanılan dilin gelişimi ortaya konmuş olacaktır.

Fârisî Divançesi'nde ve Kâdirî Muhyiddin Nasihatnâmesi'nde “i/e” nin isim ve fiil köklerinde kullanıldığı görülmektedir.

³⁵ N 3b.

³⁶ Musa Duman, “Klâsik Osmanlı Türkçesi Devresinde i/e Meselesine Dair”, *İlmi Araştırmalar*, 7, İstanbul, 1999, s. 65-103.

³⁷ Musa Duman, *a.g.m.*, s. 65-103., Emine Ceylan, “Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 1991, s. 151-165.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 3/6 Fall 2008*

İy serv-i hırâmânum iy mehveş-i çemmâşum

Tîrüne çegâl itdüm bu sîne vü hem başum

İy kâkül-i ğajğajum iy mâh-ı hilâl kaşum

Kûyun rehine sepdüm dîdemden akan yaşum³⁸

Hudâ çün seni ey yârim ki sâhib-i cemâl itdi

Beni ‘aşkunla rüsvâ-yı cihân u bî-mecâl itdi³⁹

‘Âşıkam çekdügümi bilmez ne bilsün ol perî

Her gice zâr itdügüm bilmez ne bilsün ol perî⁴⁰

diyü/deyü, ey/iy gibi kelimelerde kök ünlüsünün düz ve yuvarlak şekilleri kullanılmıştır. Tespit ettiğimiz kadarıyla gey-, eylik kelimeleri, kapalı e (é) ile yazılmıştır.

Kime eylik idersen yine kendünedür ol eylik⁴¹

geyer, geydügi, geymiş (F1b); geyürdi (F 15a), gey- (F 24b), geydürür (F 36b)

4. Düz ve Yuvarlak Şekli Kullanılan Bazı Ekler

4.1. I. Tekil İyelik Eki

Eski Anadolu Türkçesinde bu ek yuvarlaktır: “+Um”.⁴² İncelediğimiz iki eserde de ekin hem yuvarlak, hem de düz şekli kullanılmıştır. Ayrıca ekin, ünlü uyumlarına uyduğu görülmektedir.

³⁸ F 12b.

³⁹ F 2a.

⁴⁰ F 6b.

⁴¹ N 30a.

⁴² F. Kadri Timurtaş, *a.g.e.*, s. 33.

*Nice demdür ruhun şem 'ine bir pervânedür **gönlüm**
Seni görüp sevelden bî- 'akıl divânedür **gönlüm***

*Benüm 'aşkum ne Kaysa benzer ey dilber ne Ferhâda
Unuduldu geçen Mecnûn yeni Mecnûndur **gönlüm***

*Rakîb ile salınurken anı bir kerre gördüm ben
Anı görüp görelden dahı pür-ğamdur benüm **gönlüm***

*Cefâyı bana çok itmek neden ey kaşları yayum
Cefâ için yaratılmış gibi dâyim benüm **gönlüm***

*O yârun Fârisî vaslına irmek nice kâbildür
Şu denlü derdini çekdüm usanmadı dahı **gönlüm**⁴³*

*Eyleme bana çok cefâ
Eyle **fig'ânımdan** hazer⁴⁴*

*Tîr-i müjjen atma bana itdi bedenden hep güzer
Nâzük **meyânum** tâzesin eyle **fig'ânımdan** hazer⁴⁵*

*'Aklım gider görünce cemâlini ben türâb
Çeşmüm saçar yüzüme o demde yine gül-âb⁴⁶*

⁴³ F 3b.

⁴⁴ F 12a.

⁴⁵ F 4a.

⁴⁶ N 10b.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

***Kimî** ol yâra benüm dir **kimisi** dahı benüm
Orta yirde Fârisi âvâre kaldı yârsuz⁴⁷*

4.2. Teklik III. Kişi Bildirme Eki

Ek, Eski Anadolu Türkçesinde teklik III. kişi bildirme eki “+dUr” şeklindedir. İncelediğimiz eserlerde bir iki istisna dışında ekin yuvarlak şeklinin kullanıldığını tespit ettik.

*Fârisiye nazar it gel kerem it sultânum
Nedür ol la’l-ruhunla o güzel dişler⁴⁸*

*Ger sorarsan ‘âşık-ı dil-hasteni iy mâh-rû
Bî-edeblik**dür** dimek bî-çâre benden Fârisi⁴⁹*

Aşağıdaki örnekte fiilden fiil yapan ek olan “+dUr” eki düz ünlüyle kullanılmıştır.

*Didi Musâ İlâhî kim **durur** pek düşmenüñ bıldir⁵⁰*

Bildirme eki olarak kullanılan olan “*durur*” Nasihatnâme’de kullanılmaktadır.

*Kemâl-i kudretün yâ Rab senün nûr-ı cemâлиндür
Senün hüsnün tecellîsi **durur** her yürüyen insan⁵¹*

⁴⁷ F 1b.

⁴⁸ F 6b.

⁴⁹ F 12a.

⁵⁰ N 6a.

⁵¹ N 4b.

*Gözün kaşın yüzün, zülfün, **durur** her biri bir deryâ⁵²*

*Âdem oğlanın helâk iden haram lokma **durur**⁵³*

4.3. Yükleme Hâli Eki

Eski Türkçede kullanılan üç yükleme hâl eki vardır: İsmi yalın hâline getirilen “+I”; iyelik eklerinden sonra kullanılan “+n”, ve zamirlerden sonra kullanılan “+n-I” ekleri.⁵⁴ Fârisi Divançesi’nde ve Kâdirî Muhyiddin Nasihatnâme’sinde iyelik eklerinin bu üç kullanımına örnek kullanımlar vardır:

*İstemem dünyâda Hind ü Rûm u Mısruñ **devletin***

Giceler tâ subha dek Hakka niyâzum var benüm⁵⁵

*‘**Aklum** alur her zamân ol dil-rübâ-yı ğonce-fem*

*Her bir kelâmında kaçan ol çeşm-i **fettânın** süzer⁵⁶*

4.4. Sıfat Fiil Eki

Ekin, Eski Anadolu Türkçesindeki şekli yuvarlaktır.⁵⁷ İncelediğimiz metinlerde bu ekin hem düz hem de yuvarlak şekli kullanılmıştır.

Bana cevri eyleme sakın mahbûb

*Tiz geçer **sevdigüm** bu sûret-i hûb⁵⁸*

⁵² N 2b.

⁵³ N 42a.

⁵⁴ F. Kadri Timurtaş, *a.g.e.*, s. 70.

⁵⁵ F 3b.

⁵⁶ F 4a.

⁵⁷ F. Kadri Timurtaş, *a.g.e.*, s. 136.

⁵⁸ F 6a.

*Dehenün ana müşâbih **olduğ için** ağlayup
Goncenün tâ subha dek eksik degil çeşminde nem⁵⁹*

4.5. Teklik I. Şahıs Eki

Eski Anadolu Türkçesinde bu ek “+Am” şeklindedir. İncelediğimiz eserlerde ekin düz şeklinin yanında yuvarlak şeklinin de kullanıldığı görülmektedir:

*Ol cüvânı sevmek ile buldum âlemde şeref
Cân u başı **iderem** yolında bî-minnet telef⁶⁰*

*Didi Mûsâ konuklamak **dilerüm** kullarun yâ Rab⁶¹*

5. Söylenişi Halk Ağzında Değişmiş Bazı Kelimeler

Klâsik Osmanlı Türkçesinde konuşma dili yazıya yansımıştır. Türkçe kelimelerin ve yabancı kelimelerin İstanbul Türkçesinde ve değişik ağızlardaki farklı telaffuzları kullanılmıştır.⁶² İncelenen eserlerde Türkçe ya da yabancı dillerden alınan bazı kelimelerin ağız kullanımlarını hatırlatan farklı kullanımlara yer verilmiştir: biraber, bürâder, çıkura, vücân.

Sonuç

1. Harekeli metinlerin katalogunun çıkarılması, imlânın tarihî gelişimini tespit etmek için önemli bir çalışma olabilir. Yüzyıllara göre tasnif edilmiş metinlerin müstensihlerinin tespiti, karşımıza bir müstensih haritasını çıkaracaktır. Böylece aynı dönemde veya birbirini takip eden dönemlerde istinsah edilmiş eserlerin doğru bir tespiti

⁵⁹ F 10b.

⁶⁰ F 3a.

⁶¹ N 6a.

⁶² Musa Duman, “Klâsik Osmanlı Türkçesinde Konuşma Dili”, 3. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı 1996, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999. (Aynı yazı için bkz. Musa Duman, “Klasik Osmanlı Türkçesinde Konuşma Dili” Makaleler Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine, İstanbul, 2008, s.189-212.)

yapılmış olur. Bu eserlerden imlâ ile ilgili değişim ve gelişimleri izlemek daha kolay ve sağlıklı olacaktır.

2. Metinlerin karşılaştırmalı metotla ele alınması, birçok araştırmacının da ifade ettiği gibi imlânın tespiti ve gelişim çizgisini ortaya koymak açısından önemlidir.

3. Metinlerde geçen atasözleri, deyimler, ayet ve hadis iktibasları ve halk söyleyişlerinin harekeli metinlerde tespiti dönem imlâsının ortaya konulmasında bize yardımcı olacaktır.

5. Her edebî eserin içinden çıktığı bir toplum vardır ve doğal olarak eser o toplumun dil özelliklerini yansıtır. Ancak şu da unutulmamalıdır ki her eserin, kaleminden çıktığı bir müellifi/müstensihi ve onun ait olduğu bir edebî çevre vardır. Doğal olarak metinlerin bu özellikleri göz önünde bulundurularak okunması gerekir.

6. Ele alınan metinlerin dönemlerini tamamlamış bir devrin ürünleri olduğunu unutmamak gerekir. Bugünden o güne kalıplaşmış bir imlâ tespit edip bugünün insanlarını ona yönlendirmek gibi bir imkânımız yoktur. Elimizdeki malzemedен yola çıkarak olanı en doğru şekilde değerlendirmek gerekir.

7. 17. yüzyıla ait harekeli metinler, Osmanlı Türkçesi fonetiğini yansıtan önemli kaynaklardır. Fârisî Divançesi ve Kâdirî Muhyiddin Nasihatnâmesi, Türkçe ünlülerin düz ve yuvarlak şekillerinin kullanımı bakımından geçiş dönemi özelliklerini taşır. Eski Anadolu Türkçesi özellikleri bu yüzyıl eserlerinde devam etmekle beraber, eklerin düzlük-yuvarlaklık uyumuna eğilim gösterdikleri görülmektedir. Her iki eserde imlâ-vezin ilişkisi imlâyâ yansıtılmıştır. Arapça-Farsça bazı kelimelerin halk ağzında değişen şekilleri metinlere yansıtılmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008

KAYNAKÇA

- CEYLAN, Emine, “ Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü”, **Türk Dilleri Araştırmaları**, 1991.
- DEVELİ, Hayati, **Osmanlı'nın Dili**, İstanbul, 2006.
- DEVELİ, Hayati, “18. Yüzyıl Türkiye Türkçesine Üzerine”, **Doğu Akdeniz**, S. I, 1998.
- DUMAN, Musa, **Evlıya Çelebi Seyahatnâmesine Göre 17. Yüzyılda ses Değişimleri**, Ankara, 1995.
- “Klâsik Osmanlı Türkçesi Döneminde i /e Meselesine Dair”, **İlmî Araştırmalar**, S. 7, İstanbul, 1999.
- Musa Duman, **Makaleler Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine**, İstanbul, 2008.
- Fârisî, **Divançe**, Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kütüphanesi, Nu: 741.
- İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Divanlar Katalogu**, C. II, (Hazl. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı) İstanbul, 1967.
- Kâdirî Muhyiddîn, **Nasihât-nâme**, Milli Kütüphane, Fahri Bilge, Nu: 304.
- KURT, Yılmaz, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisinde Uyulacak Yazım Esasları”, **DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, XVII/28 1996.
- MUM, Cafer, “Halepli Edip Divanına Göre XVIII. Yüzyıl Türkçesinin Bazı Fonolojik Özellikleri”, **Bilig**, S. 27, Güz 2007.
- TİMURTAŞ, F. Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük**, İstanbul, 1994.
- TULUM, Mertol, “XVII ve XVIII. Yüzyıllarda İstanbul Türkçesi: Sesler ve Uyumlar Üzerine Bir Değerlendirme”, **Türkler**, C. 11, Ankara 2002.
- TUNA, O. Nedim, “Bazı İmlâ Gelenekleri Bunların Metin İncelemelerindeki Önemi ve Orhon Yazıtlarında Birkaç

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/6 Fall 2008*

Açıklama” **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, Ankara, 1957.

ÜNVER, İsmail “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, **I. Eski Türk Edebiyatı Kolokyumu**, Ankara 1992.

ZÜLFİKAR, Hamza, “İmlâmızın Geçirdiği Evrelerden Örnekler”, **Türk Dili**, S. 470, Ankara, 1991.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/6 Fall 2008